

Zbigniew Porada*, Jan Strzałka**

*Politechnika Krakowska, **Krakowski Oddział SEP, Kraków

ELEKTRYCY KRAKOWSCY I KRAKOWSKIE ELEKTROWNIE DO ROKU 1939

CRACOW ELECTRICIANS AND CRACOW POWER PLANT TO THE YEAR 1939

Streszczenie: W pracy przedstawiono ważniejsze wydarzenia z historii elektryki krakowskiej i rolę jaką w nich odegrali krakowscy elektrycy. W 1880 r. w na Rynku w Krakowie pierwszy raz zastosowano "maszynę dynamo-elektryczną", wytwarzającą prąd elektryczny, do zasilania lamp łukowych. Istniejący od roku 1893 Teatr Miejski w Krakowie, był zasilany przez teatralną elektrownię, która spełniała swoją rolę do roku 1905. W tymże roku teatr został podłączony do nowopowstałej Elektrowni Miejskiej. Weześniej jednak obecna dzielnica Krakowa - Podgórze miała już swoją elektrownię działającą od roku 1900, a również krakowskie tramwaje posiadały własną elektrownię od roku 1901, Pod koniec XIX w własne małe elektrownie posiadały też niektóre instytucje i firmy krakowskie. Około 1904 roku krakowscy elektrycy związani z krakowskimi elektrowniami, włączyli się w działalność Krakowskiego Towarzystwa Technicznego, a w 1914 r. formalnie założyli Sekcję Elektrotechniczną. Sekcja ta istniała do 1920 roku, kiedy to utworzono Koło Krakowskie Stowarzyszenia Elektryków Polskich, a na pierwszego prezesa Koła (przemianowanego w 1928 roku na Oddział), został wybrany kol. Stanisław Bieliński. Do roku 1939 kolejnymi prezesami byli: Maryan Porębski, Henryk Dubeltowicz, Leonard Zgliński, Tadeusz Moskałewski, Jan Szmidt.

Abstract: The paper presents the most important events in the history of Cracow electrification and the role played by Cracow electricians. In 1880 on the Market Square in Cracow the "dynamo-electric machine" was used for the first time, generating electric current, to supply arc lamps. The Municipal Theater in Krakow, which was established in 1893, was supply of power by a theatrical power plant, which served its purpose until 1905. That year, the theater was connected to the newly established Municipal Power Plant. Earlier, however, the present district of Krakow - Podgórze already had its own power station operating since 1900, and also Krakow trams had their own power station since 1901. At the end of the 19th, their own small power plants also had some Cracow institutions and companies. Around 1904 Cracovian electricians connected with Cracow power plants joined the Cracow Technical Society and in 1914 formally established the Electrotechnical Section. This section existed until 1920 when the Cracow Circle of Polish Electrical Engineers Association was established, and the first president of the Circle (renamed in 1928 to the Branch) was elected Col. Stanisław Bieliński. By 1939, the next presidents were: Maryan Porębski, Henryk Dubeltowicz, Leonard Zgliński, Tadeusz Moskałewski, Jan Szmidt.

Słowa kluczowe: *Elektrownie krakowskie, krakowscy elektrycy, prezesi Krakowskiego Oddziału SEP.*

Keywords: *Cracow power plant, Cracow electricians, presidents of Cracow Branch of Polish Electrical Engineers Association*

1. Pierwsze urządzenia elektryczne i elektrownie w Krakowie (lata 1880-1914)

W lecie 1880 roku pierwszy raz w Krakowie zastosowano "maszynę dynamo-elektryczną", wytwarzającą prąd elektryczny, do zasilania lamp łukowych. Miasto Kraków, iluminacją tych lamp, witało wówczas cesarza Franciszka Józefa wizytującego ten cesarsko-królewski gród [1].

Takich maszyn użyto także trzy lata później do oświetlenia Rynku podczas uroczystych obchodów dwusetnej rocznicy odsieczy wiedeńskiej [2], a z kolei w 1885 roku powstał projekt oświetlenia elektrycznego Sukiennic,

wykorzystujący ogniwa galwaniczne szybko regenerowane poprzez wymianę elektrolitu.

Weześniej jednak, bo w roku 1830 w Krakowie, jako pierwszym polskim mieście, zaprezentowano oświetlenie gazowe, przy czym pierwsze lampy zasilane gazem koksowniczym, zapłonęły przy ulicy Gołębiej [3]. Na stałe, oświetlenie uliczne lampami gazowymi w Krakowie, wprowadzono dopiero od 22 grudnia 1857 roku [3].

Pod koniec XIX wieku oświetlenie gazowe zostało wyparte przez oświetlenie elektryczne, najpierw z zastosowaniem lamp łukowych, a następnie lamp żarowych.

Korzyści, jakie przynosiło wprowadzenie do oświetlenia energii elektrycznej były jednak tak oczywiste, że małe wytwórnie prądu elektrycznego (tzw. elektrownie blokowe) zasilające pobliskie domy mieszkalne, restauracje, teatry, hotele czy fabryki i biura powstawały jak przysłowiowe grzyby po deszczu. Około roku 1900 działało w Krakowie kilkanaście małych indywidualnych elektrowni o łącznej mocy ok. 270 kW. Takie elektrownie miały między innymi: Grand Hotel przy ul. Sławkowskiej, Bank Hipoteczny przy ul. Zacisze, firma masarska Satalecki przy ul. Floriańskiej, browar Goetza przy ul. Lubicz, Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego przy ul. Grzegórzeckiej, Krakowska Gazownia Miejska przy ul. Gazowej, Krakowska Spółka Tramwajowa przy ul. Św. Wawrzyńca i kilka innych firm [1].

Pierwsza stacjonarna elektrownia w Krakowie usytuowana była w tzw. Domu Machin, budynku stojącym do dzisiaj na tyłach ówczesnego Teatru Miejskiego, obecnie Teatru im. Juliusza Słowackiego. Elektrownia została uruchomiona w 1893 roku, wraz z oddaniem do użytku teatru. Wyposażona była w silniki spalinowe i prądnice prądu stałego, dostarczone przez niemiecką firmę Langenbold z Frankfurtu. Montaż części elektrycznych przeprowadziła firma František Křizík z czeskiej Pragi [1]. Wytwarzaną energię wykorzystywano do oświetlenia sceny i wnętrza teatru oraz do pracy hydroforu wewnętrznego wodociągu i sieci przeciwpożarowej, a nadwyżki energii odsprzedawano innym krakowskim teatrom. Elektrownia pracowała do 1906 r., kiedy to do teatru doprowadzono energię elektryczną wytwarzaną w nowo uruchomionej Elektrowni Miejskiej na Kazimierzu. Obecnie w budynku mieści się Scena Miniatura Teatru Słowackiego. [4].

Pracownicy firmy Františka Křizika z Pragi zelektryfikowali także stację kolejową w Płaszowie (wówczas odrębna od Krakowa miejscowość). Elektrownia w Płaszowie, uruchomiona 30 września 1898 roku, składała się z dwóch generatorów o łącznej mocy 350 kW i zasilala 42 lampy łukowe oraz 500 żarówek [1].

Pierwszą komunalną elektrownię zawodową w regionie krakowskim, a zarazem siódmą na ziemiach zaboru austriackiego, oddano do użytku 1 marca 1900 r. w Podgórzu (odrębne wówczas miasto, nie należące do Krakowa)

przy ul. Nadwiślańskiej 4. Nosila ona nazwę Miejska Stacja Elektryczna w Podgórzu, a wybudowała ją w latach 1899 – 1900 wspomniana już praska firma František Křizík. Elektrownia posiadała dwa kotły parowe, trzy maszyny parowe jednocylindrowe o układzie poziomym, trzy prądnice prądu stałego o napięciu 150 V o łącznej mocy 280 kW oraz baterię akumulatorów oddającą energię do sieci w godzinach szczytu. Zasilała łącznie 57 silników i 26 urządzeń elektrycznych odbiorców, którymi były między innymi urzędy, biura, szpital, zakłady przemysłowe i rzemieślnicze, miejska hala targowa i chłodnia miejska [1]. Uruchomienie tej elektrowni umożliwiło też przejście z gazowego i naftowego oświetlenia ulic Podgórza na oświetlenie elektryczne złożone wtedy z 40 lamp łukowych oraz kilku tysięcy żarówek [4]. W latach 1913–1915 nastąpiło połączenie Podgórza z Krakowem i wówczas organizacyjnie scalono elektrownię podgóorską z krakowską. Elektrownia podgórska zakończyła swoją działalność produkcyjną w 1926 r.

Kolejną elektrownią zakładową w Krakowie była elektrownia Krakowskiej Spółki Tramwajowej (KST) powstała w 1900 r. w nowych obiektach zajezdni przy ul. Św. Wawrzyńca.

Historia tramwajów w Krakowie sięga roku 1882, kiedy to uruchomiono pierwszą linię tramwaju konnego. W 1901 roku zastąpiły je tramwaje elektryczne. Początkowo były to pojazdy wąskotorowe, a od 1913 roku zaczęły funkcjonować również pojazdy o normalnotorowym rozstawie osi [2].

Sieć i zespół urządzeń elektrycznych dla krakowskich tramwajów wykonała firma Österreichische Siemens & Schuckert pod kierunkiem inż. Fischera z Norymbergi, który następnie był dyrektorem KST w latach 1901–1925. W elektrowni zainstalowano: kotłownię z dwoma kotłami Tischbein 10 at, 200 m² powierzchni ogrzewalnej, z przegrzewaczami pary; dwie maszyny parowe o pionowym układzie cylindrów, produkcji Pierwszej Brneńskiej Fabryki Maszyn o łącznej mocy 330 KM; dwie prądnice prądu stałego produkcji firmy Siemens & Schuckert (8-biegunowe, 550 V, 390 A); akumulatorownię z baterią 240 akumulatorów kwasowych o łącznej pojemności 276 Ah [1]. Po wykupieniu większości akcji Krakowskiej Spółki Tramwajowej przez

Magistrat Miasta Krakowa w 1910 r. podjęto decyzję, że docelowo tramwaje przejdą na zasilanie z sieci miejskiej i w roku 1917 elektrownia została zlikwidowana.

2. Krakowska Elektrownia Miejska w latach 1905-1939

Jeszcze przed rokiem 1900 Dyrekcja Kolei Północnej zaczęła rezygnować z oświetlenia gazowego i przechodzić na oświetlenie elektryczne. Stało się to impulsem do budowy centralnej elektrowni miejskiej, której zadaniem miało być wytwarzanie energii elektrycznej nie tylko na rzecz budynków użyteczności publicznej, ale przede wszystkim na potrzeby mieszkańców miasta oraz zakładów przemysłowych [1].

W kwietniu 1900 roku Zarząd Miejski Krakowa zlecił opracowanie projektu takiej elektrowni, a pod koniec tegoż roku projekt inż. A. W. Schlayena został przyjęty przez komisję z tym, że przewidziane w projekcie maszyny parowe zalecono zamienić na silniki gazowe. Zmieniono również pierwotną lokalizację elektrowni. Początkowo przewidywano umieścić ją na Starym Wiślisku, ale wkrótce uznano, że jej budowa będzie realizowana na Kazimierzu u zbiegu ulic Św. Wawrzyńca i Dajwór [1].

Powołano też, drogą konkursu, miejskiego inżyniera elektrotechniki, którym został inż. Kazimierz Gayczak, a po wybudowaniu elektrowni objął on funkcję jej pierwszego dyrektora.

Budowę elektrowni rozpoczęto w połowie kwietnia 1904 roku, a uruchomiono ją 18 lutego 1905 roku i data ta wyznacza początek zawodowej elektroenergetyki w Krakowie.

Pracami architektoniczno - budowlanymi kierował inż. Jan Rzymkowski, wówczas inspektor budownictwa miejskiego, zaś nad wykonaniem części elektrycznej czuwał inż. Kazimierz Gayczak, podlegający dyrekcji Krakowskiej Gazowni. Urządzeniem elektrowni kierował inż. A.W. Schlayen [5].

Podstawowe urządzenia krakowskiej elektrowni pochodziły z firmy Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft Union Wiedeń (protoplasta znanej firmy austriackiej ELIN) oraz firmy Emil Škoda Pilzno [1].

Po uruchomieniu krakowska elektrownia wytwarzała jedynie prąd stały o napięciu 2x220 V. Wyposażona była w dwa agregaty po 300 KM składające się z generatorów prądu

stałego po 200 kW każdy, napędzanych silnikami spalinowymi na tzw. gaz ssany z sąsiedniej gazowni miejskiej. Poza tym zainstalowano baterię akumulatorów o pojemności 972 Ah. Do ładowania tej baterii służył agregat dodatkowy. Elektrownia stanowiła początkowo wspólne przedsiębiorstwo z gazownią. W 1908 roku uzyskała osobowość prawną i została wpisana do rejestru handlowego jako Elektrownia Miejska w Krakowie [1, 5, 6].

Wkrótce po uruchomieniu moc urządzeń prądowców elektrowni okazała się za małą, wobec czego ustawiono dwie maszyny parowe po 650 KM, sprzężone bezpośrednio z prądnicami prądu stałego.

Jednak już w roku 1907 i te urządzenia okazały się niewystarczające, a prąd stały powodował trudności przy zasilaniu dalej położonych dzielnic. W związku z tym krakowska elektrownia przeszła na system trójfazowego prądu zmiennego. Na początek ustawiono w stacji głównej przy ul. Dajwór dwie przetwornice o mocy po 200 kW, przetwarzające prąd stały na trójfazowy prąd zmienny o napięciu 5 kV, który zasiliał pierwszą stację transformatorową w Płaszowie o mocy 60 kVA [5, 6]. Następnie, w celu zasilania dzielnic dalej położonych od stacji głównej, wybudowano przy ul. Łobzowskiej podstację przetwarzającą prąd zmienny na prąd stały. W związku z tym zainstalowano w stacji głównej pierwszy generator prądu zmiennego o mocy 500 kVA, napędzany maszyną parową, a następnie turbogenerator o mocy 750 kW.

W 1911 r. inż. Kazimierz Gayczak zrezygnował z funkcji dyrektora, a nowym dyrektorem elektrowni, został inż. Stanisław Bieliński [1].

Pierwsza wojna światowa nie zahamowała rozbudowy urządzeń prądowców. Równoległe z rozbudową maszynowni postępowała też rozbudowa kotłowni. Do istniejących początkowo trzech kotłów dostawiono dalsze trzy kotły Babcock & Wilcox, dwa kotły systemu „Garbe”, a następnie dwa kotły systemu „Lenk”. Kotły te miały ciśnienie 12 atm. Na początku lat dwudziestych ustawiono jeszcze dwa kotły o ciśnieniu 28 atm. oraz turbinę czołową o mocy 1400 kW, która służyła do redukcji ciśnienia pary z 28 na 12 atm.[1].

Po przejściu na emeryturę inż. Stanisława Bielińskiego, nowym dyrektorem Krakowskiej Elektrowni został inż. Henryk Dubeltowicz.

Lata trzydzieste charakteryzowały się dalszym rozwojem elektryfikacji Krakowa i okolicznych miejscowości. W roku 1929 zawarto umowę z Jaworznickimi Komunalnymi Kopalniami Węgla w Jaworznie na dostawę energii elektrycznej. W tym celu wybudowano linię napowietrzną wysokiego napięcia 60 kV od Jaworzna do Krakowa oraz odpowiednie stacje transformatorowe. Obszar zasilania krakowskiej Elektrowni objął wielki Kraków, Wieliczkę i Skawinę oraz 44 gromady podkrakowskie. Sieć zasilająca napowietrzna i kablowa wykonana była na trójfazowy prąd zmienny o napięciu 5 kV przetwarzany na napięcie 220 V, względnie 380/220 V, w 184 stacjach transformatorowych, oraz trójfazowy prąd zmienny o napięciu 15 kV przetwarzany na napięcie 220 V, względnie 380/220 V, w dziewięciu stacjach transformatorowych.

Imponujący był zwłaszcza rozwój oświetlenia elektrycznego miasta. W 1913 roku oświetlano śródmieście Krakowa 287 lampami elektrycznymi. W 1939 r. Kraków posiadał już 5279 lamp elektrycznych, a reflektory do iluminacji zabytków oświetlały m.in. Sukiennice i Wawel. Warto zaznaczyć, iż w tym czasie to właśnie Kraków uznawany był za jedno z najlepiej oświetlonych miast europejskich [2, 5].

Na początku lat trzydziestych, po wybudowaniu linii przesyłowej na 60 kV od strony Elektrowni Okręgowej Siersza Wodna i Jaworzno, przejęła ta elektrownia funkcję zasilania podstawowego, a Krakowska Elektrownia Miejska stała się źródłem szczytowym i awaryjnym. Ostatnia jej duża rozbudowa zaplanowana została na lata 1937–1938 w związku z koniecznością rezerwowania przesyłu jednotorową linią z Jaworzna.

Opisując przedwojenne dzieje elektrowni krakowskiej wspomnieć trzeba o inicjatywie podjętej w 1919 roku, przez dyrektorów elektrowni Kazimierza Gayczaka i Stanisława Bielińskiego, założenia Związku Elektrowni Polskich. Organizacja ta, której pomysł powołania zrodził się właśnie w Krakowie, wielce zasłużyła się idei elektryfikacji Polski, popierając z jednej strony plany rozwoju polskiej gospodarki elektroenergetycznej i opracowywaniu wspólnych zagadnień fachowych, a z drugiej zaś przybliżając ówczesnym czynnikom rządowym potrzeby przemysłu energetycznego.

Podczas okupacji niemieckiej na terenie Krakowskiej Elektrowni Miejskiej, mimo terroru okupanta działały grupy oporu związane z Armią Krajową. Gestapo aresztowało i wysłało do obozów pracy lub obozu koncentracyjnego Auschwitz wielu pracowników, w tym także z wyższego dozoru technicznego. W roku 1940 aresztowani zostali dyrektor i cały wyższy personel elektrowni Jaworzno i wywieziono ich do obozu koncentracyjnego w Dachau [5]. W dowód pamięci o 19 pracownikach elektrowni zamordowanych w obozach koncentracyjnych załoga ufundowała w 1965 r. tablicę pamiątkową umieszczoną na jednym z budynków dawnej elektrowni przy ulicy Dajwór, która przypomina o tragicznych wydarzeniach z czasów okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej [1].

3. Działalność elektryków krakowskich przed I wojną światową

Około 1904 roku krakowscy elektrycy związani z krakowskimi elektrowniami, włączyli się w działalność *Krakowskiego Towarzystwa Technicznego* (KTT założonego w 1877 r.).

Z inicjatywy krakowskich elektryków w 1912 roku w Krakowie odbył się II Zjazd Elektro-techników Polskich (I Zjazd odbył się w Warszawie w 1903 r.), w którym uczestniczyli nie tylko elektrycy ze Lwowa i Krakowa, ale także kilka osób z zaboru rosyjskiego i niemieckiego. Na czele Komitetu Zjazdowego stanął inż. Wilhelm Hertz jako przewodniczący i inż. Leonard Zgliński jako sekretarz.

Inż. Wilhelm Hertz (1870-1921) był znany i wysoko ceniony w kołach techników polskich. Był wieloletnim kierownikiem Galicyjskiego Towarzystwa Elektrycznego A.E.G — Union w Krakowie. W latach 1906-1908 z ramienia firmy Union kierował pracami przy budowie elektrowni miejskiej w Samborze.

W ciągu 25-letniej swej działalności zaprojektował i wykonał, liczne urządzenia elektryczne, dbając przede wszystkim o ich dobre wykonanie na poziomie techniki zachodnio-europejskiej. Przez środowisko krakowskich elektryków doceniane były też jego zdolności organizacyjne, o czym świadczy fakt powierzenia mu funkcji przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego II Zjazdu Elektro-techników Polskich (Kraków 1912).

W roku 1901 opracował i wydał wraz z kol. Ksawerym Gnoińskim, polskie wydanie niemieckich przepisów bezpieczeństwa.

Interesował się też żywo oświatą ludową i pedagogiką i prowadził w tej dziedzinie, szeroką działalność jako członek Zarządu Uniwersytetu Ludowego w Krakowie.

Dnia 4 grudnia 1921 roku w Milanówku pod Warszawą inż. Wilhelm Hertz zmarł nagle w wieku 51 lat, będąc w pełni sił fizycznych i umysłowych [9].

Do najbardziej aktywnych elektryków tego okresu należał też m.in. pierwszy dyrektor Krakowskiej Elektrowni Miejskiej **inż. Kazimierz Gayczak (1872-1933)**.

Postać Kazimierza Gayczaka warta jest przypomnienia, gdyż należał on do nielicznej grupy pionierów elektryfikacji na ziemiach polskich. Był on absolwentem szkoły przemysłowej w Bielsku (K. u K. Staatsgewerbeschule) oraz Politechniki w Darmstadt (Niemcy). Zdobywał doświadczenie zawodowe przy budowie i eksploatacji elektrowni w Dreźnie i Sankt Petersburgu oraz pracując w firmach Siemens & Halske i Schuckert & Co w Petersburgu i Łodzi. Po wygraniu konkursu w Krakowie zbudował i kierował elektrownią krakowską do roku 1911. Ustąpił ze stanowiska dyrektora i zajął się budową elektrowni w Sierszy Wodnej, a następnie budową elektrowni w Małobądzu koło Będzina (1916 r.). Był też w 1914 r. członkiem założycielem Sekcji Elektrotechnicznej przy KTT.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości był jednym z inicjatorów powołania do życia Związku Elektrowni Polskich w 1919 r. (w 1930 r. był prezesem tego Związku) i jeszcze w tym samym roku wziął udział w zjeździe założycielskim w Warszawie, na którym utworzono Stowarzyszenie Elektryków Polskich (SEP). Inżynier Gayczak był między innymi dyrektorem spółki Siła i Światło, członkiem wielu organizacji energetycznych, w tym także Państwowej Rady Elektrycznej i Polskiego Komitetu Elektrycznego oraz aktywnym działaczem Stowarzyszenia Elektryków Polskich. Dzięki jego inicjatywie powstała w roku 1927 nowa placówka przemysłowa Polskie Zakłady Elektrotechniczne „Era” S. A. we Włochach pod Warszawą wtedy przy ul. Inżynierskiej, której był założycielem i współwłaścicielem, a następnie akcjonariuszem i prezesem Zarządu. Inżynier

Kazimierz Gayczak zmarł nagle 4 grudnia 1933 r.[8].

W kwietniu 1914 r. krakowscy elektrycy działający w Krakowskim Towarzystwie Technicznym formalnie założyli Sekcję Elektrotechniczną, a jej pierwszym prezesem został **inż. Stanisław Bieliński (1872-1933)**.

Stanisław Bieliński urodził się w Poznaniu w roku 1872. Studia politechniczne ukończył w Karlsruhe (Niemcy) w roku 1898, a następnie pracował przez szereg lat w wielkich elektrotechnicznych firmach niemieckich, głównie przy projektowaniu i budowie elektrowni. W roku 1908 objął posadę inżyniera ruchu w Elektrowni Miejskiej w Krakowie, a w roku 1912 został mianowany dyrektorem tej Elektrowni i stanowisko to piastował aż do czasu przejścia na emeryturę.

W 1914 r. został członkiem założycielem Sekcji Elektrotechnicznej przy KTT i pierwszym jej prezesem, a później w 1920 r. był jednym z założycieli Koła Krakowskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich. Należał również do inicjatorów zorganizowania Związku Elektrowni Polskich.

Przez kilkanaście lat (1928-1932) był prezesem Oddziału Krakowskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich, a w latach 1925-1926 powołany został na prezesa Związku Elektrowni Polskich. Z ramienia tej organizacji wchodził, jako delegat, do Państwowej Rady Elektrycznej i Państwowej Rady Kolejowej.

Ostatnie swe lata życia, emerytowany już dyrektor elektrowni, inż. Stanisław Bieliński poświęcił odpoczynkowi. Usunął się od intensywniejszej pracy społecznej, choć nie przestawał interesować się sprawami elektryfikacji. Znekany kłopotami i przewlekłą chorobą zmarł 20 grudnia 1933 r.; został pochowany na Cmentarzu Rakowickim[8].

Do grona zasłużonych elektryków krakowskich tego okresu należy zaliczyć także **inż. Leonarda Zglińskiego (1881-1966)**.

Inż. Leonard Zgliński (wcześniej nosił nazwisko Freudensohn) urodził się w 1881 r. w Warszawie. Jako młody inżynier związał się z Krakowską Elektrownią Miejską i ze środowiskiem krakowskich elektryków. W roku 1912, doceniając jego zdolności organizacyjne, powierzono mu funkcję sekretarza Komitetu Organizacyjnego II Zjazdu Elektrotechników Polskich, który w tymże roku odbył się w Krakowie. Ponadto w latach 1920-1921 był

redaktorem naczelnym „Czasopisma Krakowskiego Towarzystwa Technicznego”.

Od roku 1920 prowadził działalność jako członek Koła, a następnie Oddziału Krakowskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich, później jako członek Zarządu. Między innymi w latach 1921-1926 był sekretarzem Zarządu, w 1927 r. – wiceprezesem, w latach 1928-1931 był członkiem komisji rewizyjnej, a w latach 1935-1938 pełnił funkcję prezesa Oddziału [7]. Po zakończeniu II wojny światowej inż. Leonard Zgliński nie pełnił już odpowiedzialnych funkcji w Oddziale Krakowskim SEP. Zmarł 11 kwietnia 1966 r. i został pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

4. Elektrycy krakowscy w okresie dwudziestolecia międzywojennego

Sekcja Elektrotechniczna przy KTT istniała do 16 czerwca 1920 roku, kiedy to utworzono Koło Krakowskie SEP. Liczyło ono wówczas 26 członków. Na pierwszego prezesa Koła, przemianowanego w 1928 roku na Oddział, został wybrany kol. Stanisław Bieliński – dyrektor Elektrowni Miejskiej w Krakowie. Koło Krakowskie SEP prowadziło działalność naukowo-techniczną poprzez organizowanie odczytów i zebrań dyskusyjnych. Oddział Krakowski czynnie uczestniczył w życiu Stowarzyszenia, organizując m.in. VI Walne Zgromadzenie Członków SEP w 1934 roku.

W latach 30-tych systematycznie zwiększała się liczebność Oddziału; w lutym 1939 roku zrzeszał on 46 członków oraz 5 członków zbiorowych [7].

Do najbardziej zasłużonych działaczy Koła i Oddziału Krakowskiego SEP w dwudziestoleciu międzywojennym należeli przede wszystkim prezesi: Stanisław Bieliński (1920-1932; jego działalność została opisana już wyżej), Maryan Porębski (1932-1933), Henryk Dubeltowicz (1933-1935), Leonard Zgliński (1935-1938; jego działalność opisano już wyżej), Tadeusz Moskalewski (1938-1939) i Jan Szmidt (1939).

Inż. Maryan Porębski (1886-1947) urodził się 23 I 1886 w Krakowie. Po ukończeniu gimnazjum studiował przez dwa lata na Wydziale Mechanicznym Politechniki Lwowskiej, a następnie równocześnie na wydziałach elektrotechniki i mechaniki politechniki w Monachium, gdzie w r. 1912 otrzymał podwójny ty-

tuł inżyniera dyplomowanego elektryka i mechanika.

Pracę zawodową rozpoczął w firmach elektrotechnicznych Agrodynamo i Brown-Boveri & Co. (BBC) we Lwowie. Przez następne dwa lata był starszym asystentem w katedrze elektrotechniki konstrukcyjnej Politechniki Lwowskiej, po czym pięć lat pracował w biurze obliczeń maszyn elektrycznych fabryki Siemens & Schuckert w Wiedniu i w filii tej firmy w Krakowie.

W roku 1922 przeniósł się do pracy w Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych (DOKP) w Krakowie, gdzie od grudnia 1930 r. był kierownikiem działu prądów silnych w Wydziale Mechanicznym. Inż. Porębski był autorem pierwszej w Polsce próbnej instalacji projektorów elektrycznych na parowozie (1926). Zajmował się też pomiarami i badaniami urządzeń oświetlenia elektrycznego wagonów, sprawdzaniem prawidłowości projektów skrzyżowań sieci elektrycznych z torami kolejowymi oraz ustalaniem warunków technicznych w tym zakresie. Brał udział w komisji Min. Komunikacji zajmującej się zagadnieniem właściwego wykorzystania silników elektrycznych, rzeczywistego zapotrzebowania mocy przez obrabiarki i doborom napędów w warsztatach głównych PKP.

W listopadzie 1937 został przeniesiony do Warszawy na stanowisko zastępcy naczelnika Biura Elektryfikacji Węzła Kolejowego Warszawskiego, gdzie od kwietnia 1938 do wybuchu wojny we wrześniu 1939 był komisarzem odbioru technicznego urządzeń elektrotrakcyjnych dostarczanych z Anglii.

Inż. M. Porębski należał do Oddziału Krakowskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich, w którym był członkiem (od roku 1927) i przewodniczącym (1934–1935) komisji rewizyjnej oraz prezesem Oddziału w latach 1932–1933 i wiceprezesem (1933-1934).

Podczas okupacji niemieckiej (1939–45) mieszkał w Krakowie i prowadził wykłady elektrotechniki, maszynoznawstwa i organizacji przedsiębiorstw w Państwowej Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki. W roku 1941 został aresztowany przez gestapo i więziony na Montelupich. Po zakończeniu wojny był w 1945 r. organizatorem katedry elektrotechniki ogólnej i pierwszym jej kierownikiem (do r. 1947) jako zastępca profesora na wydziałach politechnicznych Akademii Górniczej

w Krakowie. Jednocześnie był profesorem kontraktowym i kierownikiem katedry kolei elektrycznych na Wydziale Elektrycznym Politechniki Śląskiej w Gliwicach.

Zmarł 12 V 1947 w Krakowie i został pochowany na cmentarzu Rakowickim w grobowcu rodzinnym [10].

Inż. Henryk Dubeltowicz (1874-1938) urodził się w roku 1874. Był absolwentem Uniwersytetu w Liege (Belgia). Po studiach powrócił do kraju i zamieszkał w Krakowie gdzie w roku 1905 zatrudnił się w nowopowstałej Krakowskiej Elektrowni Miejskiej. W tym okresie związał się ze środowiskiem krakowskich elektryków, będąc w roku 1914 współzałożycielem Sekcji Elektrotechnicznej przy Krakowskim Towarzystwie Technicznym, a od roku 1920 działał w Kole, później w Oddziale Krakowskim SEP. Po przejściu na emeryturę inż. Stanisława Bielińskiego, Henryk Dubeltowicz objął, jako jego następcą, funkcję dyrektora Krakowskiej Elektrowni Miejskiej.

Jako dyrektor elektrowni brał udział w pracach Związku Elektrowni Polskich, będąc prezesem tego Związku w roku 1933 oraz wiceprezesem w 1934 r.

Ponadto w latach 1933-1934 inż. Henryk Dubeltowicz kierował, jako prezes, pracami Oddziału Krakowskiego SEP.

Inż. H. Dubeltowicz miał też swoje zainteresowania pozazawodowe i przez wiele lat działał w Krakowie w Związku Opieki nad Zwierzętami, pełniąc tam przez pewien okres funkcję prezesa.

Inż. Henryk Dubeltowicz zmarł nagle 17 sierpnia 1938 r. i został pochowany w grobie rodzinnym na warszawskim cmentarzu Stare Powązki.

Kolejnym prezesem Oddziału Krakowskiego SEP, po inż. H. Dubeltowiczu i inż. L. Zglińskim, został inż. Tadeusz Moskalewski.

Inż. Tadeusz Moskalewski (1903-1984) urodził się w 1903 r. w Bełchatowie. Był absolwentem Politechniki Warszawskiej, gdzie otrzymał tytuł inżyniera elektryka.

Na początku lat 30. związał się ze środowiskiem krakowskich elektryków i został aktywnym działaczem w Oddziale Krakowskim SEP. W latach 1934-1935 pełnił funkcję skarbnika, w kolejnych latach 1936-1937 był wiceprezesem, a w roku 1938 został prezesem Krakowskiego Oddziału.

W tym okresie inż. T. Moskalewski był pracownikiem Krakowskiej Fabryki Kabli (założonej w 1927 r.), a w roku 1938 został powołany na stanowisko zastępcy Dyrektora Naczelnego i jednocześnie powierzono mu funkcję Dyrektora Technicznego w tej fabryce.

Podczas okupacji niemieckiej Tadeusz Moskalewski nadal przebywał w Krakowie i pracował jako inżynier i kierownik Oddziału w Kabelwerke. Był 3-krotnie aresztowany przez Niemców i dwa razy zwolniony na skutek interwencji dyrekcji firmy Kabelwerke. Po trzecim aresztowaniu w sierpniu 1944 r. trafił do obozu pracy w Bonarce, z którego wyszedł po wyzwoleniu Krakowa.

Po zakończeniu II wojny światowej inż. Moskalewski włączył się aktywnie w odbudowę kraju ze zniszczeń wojennych i w czerwcu 1946 r. zorganizował Biuro Badawczo-Konstrukcyjne dla przemysłu kablowego, zostając jego pierwszym dyrektorem. Biuro mieściło się w Krakowie, w pomieszczeniach Krakowskiej Fabryki Kabli.

W latach 1948-1950 kierował Biurem Sprzedaży Kabli i Przewodów Centrokabel, a w kolejnych latach pełnił inne odpowiedzialne funkcje w polskim przemyśle kablowym.

Inż. Tadeusz Moskalewski zmarł 27 lutego 1984 r. i został pochowany w Warszawie na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim.

Na ostatnim, przed wybuchem II wojny światowej, Walnym Zebraniu Oddziału Krakowskiego, które odbyło się 22 lutego 1939 r. wybrano Zarząd a prezesem został inż. Jan Szmidt.

Inż. Jan Schmidt był w 1939 r. kierownikiem działu instalacyjnego Krakowskiej Elektrowni Miejskiej i od wielu lat aktywnie działał w Oddziale Krakowskim SEP.

W latach 1935-1937 pełnił funkcję sekretarza Zarządu Oddziału Krakowskiego, w roku 1938 był wiceprezesem, a w roku 1939 został wybrany prezesem.

Niestety wybuch II wojny światowej przerwał działalność Krakowskiego Oddziału SEP i została ona wznowiona dopiero po zakończeniu wojny.

Wtedy też inżynier Jan Schmidt włączył się w działalność reaktywowanego Oddziału i w latach 1946-1947 był przewodniczącym komisji rewizyjnej [7]. Inż. Jan Schmidt zmarł w Krakowie 1 września 1969 r. i został pochowany na Cmentarzu Rakowickim.

5. Podsumowanie

Życie naukowe i zawodowe elektryków krakowskich od początku dwudziestego wieku skupione było w Sekcji Elektrotechnicznej Krakowskiego Towarzystwa Technicznego.

Jedną z ważniejszych prac Sekcji była sprawa ujednostajnienia polskiego słownictwa elektrotechnicznego.

Po pierwszej wojnie światowej działalność elektryków krakowskich koncentrowała się na tworzeniu ogólnopolskiej organizacji elektrotechników i w 1919 r. elektrycy krakowscy byli jednymi z głównych inicjatorów powołania do życia Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich (przemianowanego w 1926 roku na Stowarzyszenie Elektryków Polskich - SEP). Od 1920 r. elektrycy krakowscy głównie byli związani z Krakowską Elektrownią Miejską i działali w Kole, a później w Oddziale SEP.

Należy uznać, że krakowscy elektrycy, po zjednoczeniu Polski, przyczynili się wydatnie do zjednoczenia polskich elektrotechników, a w kolejnych latach (1919-1939) pracowali owocnie i harmonijnie nad rozwojem elektryki w Polsce.

6. Literatura

- [1]. Kołakowski T.; 100 lat zawodowej energetyki krakowskiej, Energetyka, marzec 2005, s. 141-151.
 [2] Widzicka M.; Inżynieria w dawnym Krakowie, Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie, 2016.
 [3] Nowostawska-Gyalóky J.; Zespół gazowni miejskiej w Krakowie, Małopolski Instytut Kultury

w Krakowie (2013), <http://dniedziedziectwa.pl/zespologazowni-miejskiej-w-krakowie/> (dostęp w lipcu 2017).

[4] Brzoskwina W.; Krakowskie elektrownie /w:/ 100-lecie energetyki w Krakowie – katalog wystawy w Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie, Kraków 2004.

[5] Energetyka krakowska 1905-2005; pr. zb., red. Lach J.; Trans-Krak, Kraków 2005.

[6] Siwek A.; Sto lat Elektrowni Miejskiej w Krakowie, Biuletyn Techniczny Oddziału Krakowskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich 2004/25.

[7] 60 lat Oddziału Krakowskiego Stowarzyszenia Elektryków Polskich; pr. zb., Oddział Krakowski SEP; Kraków 1979.

[8] Słownik biograficzny zasłużonych elektryków krakowskich; pr. zb. Część pierwsza. Oddział Krakowski Stowarzyszenia Elektryków Polskich. Kraków 2009.

[9] Szapiro B.; Wspomnienie pośmiertne; Przegląd Elektrotechniczny, 1922, zeszyt 2, s. 23.

[10] Kubiawski J.; <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/marian-andrzej-porebski> (dostęp w lipcu 2017).

Autorzy

Dr hab. inż. Zbigniew Porada; Oddział Krakowski SEP, miejsce pracy: Politechnika Krakowska, 31-155 Kraków, ul. Warszawska 24; e-mail: zporada@op.pl

Dr inż. Jan Strzałka; Oddział Krakowski SEP, e-mail: biuro@sep.krakow.pl